

VLADISLAV VANČURA

23. 6. 1891 – 1. 6. 1942

Místo narození Vladislava Vančury - Háj u Opavy - bylo skutečně jen formalitou v životě jeho samého i jeho kočovné rodiny, neboť to bylo jen jedno z míst, kde na kratičko prožíval své dětství. Dalšími byly Cvrčov na Tovačovsku, dále pak Praha a Davle u Prahy, kam se přistěhoval s rodiči jako sedmiletý. Díky místu správce kamenolomu a cihelny, které zde otec získal, vytvořila rodina poprvé stabilnější domov. Pobyla zde sedmnáct let. Zdejší krajinu a obec považoval Vančura za svůj skutečný a nejkrásnější domov, k němuž měl velmi emotivní vztah.

Po davelské trojtřídce pokračoval na chlapecké škole v Praze na Malé Straně. Odchod z domova na studia do Prahy v něm vyvolal smutek a stesk. Tento stav se nezlepšil ani později, když přešel na gymnázium do Benešova. Ke zlepšení došlo teprve, když zde našel duši spřízněnou a přítele na celý život, Karla Nováka-Nového. Spolu pronikali do tajů literatury, která je vysvobozovala ze všední reality.

V kvartě se Vančura rozhodl z gymnázia odejít. Rodina vyřešila problém odesláním syna do Vysokého Mýta, kde se počal učit knihkupcem. Ani tady nenašel žádné přátele, jeho samota se ještě prohloubila a více se uzavřel. Izolace našťestí netrvala dlouho, protože se brzy mohl vrátit do Prahy. Působitě našel v Grafické unii, kde s nadšením rozvíjel své malířské schopnosti. Pokusil se vystudovat grafickou školu, ale po čase ostatními přesvědčován ztratil víru, že z něj bude malíř, a školu nedokončil. Sám toto rozhodnutí zhodnotil slovy „*Ztrácím-li malířství, nechť zbude estetika. Smysl života bude přec zachován, radost a štěstí.*“

Po krátkém čase, kdy se snažil žít sám, se z důvodu matčiny těžké nemoci vrátil domů a na naléhání rodiny znovu nastoupil na gymnázium. Přes ponížení a neveselé zážitky, které prožíval vzhledem k pokročilému věku, roku 1915 složil maturitu. Po krátkém jednosemestrálním intermezzu na právech přestoupil na medicínu, kterou v roce 1921 úspěšně dostudoval.

Během studií poznal kolegyni a svou budoucí ženu Ludmilu, s níž se krátce po promoci oženil. Za místo k bydlení si vybrali malebnou krajinu středního Povltaví – Zbraslav. Zde již společně založili ordinaci a první lékařskou praxi. Kromě té se také

aktivně věnoval literatuře. Navázal na své první časopisecké práce, tištěné již od roku 1909 (anekdota s názvem *V aleji*), a velké množství článků s kulturní, zejména výtvarnou a filmovou tematikou, publikovaných v tehdejších nejvýznamnějších časopisech.

Od roku 1920 už byl jedním z hlavních představitelů Devětsilu, v němž se spolu s ním organizovali Nezval, Biebl, Wolker, Seifert, Teige, Nový, Olbracht a další významní autoři spojení většinou komunistickým světovým názorem. Společně i jednotlivě se vyjadřovali k závažným společenským i kulturněpolitickým tématům. Zároveň se Vančura zapojoval do dalších akcí a politických aktivit spojených s činností komunistické strany, jejímž byl členem.

První kniha prozaická, složená ze dvou povídkových souborů, *Amazonský proud a Dlouhý, Široký a Bystrozraký*, vyšla až roku 1923. Obsahovala povídky a novely obdivující prostou lidskou existenci, vyjadřující ji metaforou a básnickou fantazií.

Nejcharakterističtější metodou Vančurova uměleckého vyjádření bylo tzv. malířské vidění, vnímání a znázornění skutečnosti. „*Malíř není nikdy netečným divákem, vnímá věci obraceje je na všechny strany věda, že vše, co zmnožuje tajuplný život, mu slouží. Jest třeba mnoha pohledů, jež jako myšlenky bude řaditi v báseň.*“ Právě takto jako obrazy v originálním a bohatém jazykovém vyjádření představuje nám autor postavy, prostředí i děje.

Prvním románem je *Pekař Jan Marhoul* (1924). Baladický příběh laskavého, poctivého a pracovitého člověka (jeho předobrazem se stal otec Karla Nového), který doplácí na svou neschopnost přizpůsobit se okolní měšťácké, podnikatelské společnosti. Je zničen její dravostí, ziskuchtivostí a sobectvím.

Podobně chmurný je i děj dalšího románu *Pole orná a válečná* (1925), který odráží autorovu válečnou zkušenost jako šílenství světa a lidí v něm. S tím souvisí i nepřítomnost hlavního hrdiny, neboť děj je složen jako panoptikum prolínajících se osudů.

Dominantou tohoto i ostatních románů se stává svébytný jazyk a jeho zvláštnost. V líbezné syntéze tu zní řeč Kralické bible a náboženských spisů v kontextu s jazykem lidovým, doplněným jadrnými, názornými slovy hovorovými. Právě ve zvukomalebnosti a jedinečnosti jazyka a slovních spojení je zřetelný autorův rukopis.

Za příklad nám může posloužit nejznámější věta dalšího románu *Rozmarné léto* (1926) „*Tento způsob léta zdá se mi býti poněkud nešťastným*“. Jakoby z ptačí perspektivy je líčen příběh letním horkem zmožených obyvatel maloměsta, jehož poklid

naruší příjezd artistů, z nichž zejména krásná Anna zaseje neklid do duší mužů pobývajících na místní plovárně. Celé dílo je však především oslavou Zbraslavi a milované řeky. Pod heslem: „*Humor není jen smát se, humor je více vědět*“, předkládá autor s pochopením a pousmáním slabosti a směšnosti hrdinů, aby ukázal, že nejkrásnějším naplněním života je smysl člověka pro radost a lásku.

Poslední soud (1929) je román, jehož námět získal autor při své první cestě po Podkarpatské Rusi. Po roce následovala novela *Hrdelní pře aneb Příslaví*, zabývající se stejně jako předcházející dílo tématem viny a trestu, jak ji prožívá společenství lidí, které má povědomost o vraždě. Samostatnou rovinnou díla tvoří lidová rčení a přísloví, která autor hojně vkomponoval do textu.

Rok 1931 přinesl dva stěžejní počiny, i když každý z jiné oblasti. Prvním byl pohádkový příběh o přátelství čepičáře s medvídkem a víceméně dobrotivým strašidlem *Kubula a Kuba Kubikula*, jehož prvním recenzentem byla dcera Alena (1923). Poetismus, laskavost, moudrost a pocta lásce jsou základními rysy tohoto roztomilého dílka.

Markéta Lazarová je historickou freskou ze života loupeživých šlechtických rodů, která, ač s milostným námětem, má daleko k líbeznosti a romantičnosti. Drama jednotlivých hrdinů, čerpané autorem z dějin vlastního rodu, je zachyceno s přesvědčením, že „*láska je lékem od násilí a klíčkem k tajemství světa*“. V ústřední postavě Markéty vykreslil autor krásnou a duchovně silnou bytost, která se vzepře svému osudu jít do kláštera a do posledních sil bojuje o svou lásku, byť se nám oba milenci mohou jevit jakkoliv rozporuplní. Děj je zasazen do středověku a jeho účastníci jsou vášniví, stateční a divocí jak v lásce, tak v boji. Mnohvrstevnatost a nejednoznačnost každé z postav i situací poznáváme nejlépe díky znovunalezené postavě vypravěče. Vypravěč je ve stálém styku s posluchačem, oslovuje jej, nabízí mu i další pokračování příběhu. Ačkoli je jeho osobnost stále přítomna, vystupuje jen jako průvodce, postavám ponechává jejich upřímnost a opravdovost.

V díle autorově můžeme jasně rozeznat dvě tvůrčí období. Dělí se skoro stejně jako letopočty na dvacátá a třicátá léta, pakliže pro toto rozdělení počítáme roky 1930-31 ještě k létům dvacátým. První z etap je výrazně ovlivněna dadaismem a expresionismem, nesouc jasné známky poetismu s převažujícími lyrickými prvky. Postavy těchto děl jsou zejména v pevnosti svého přesvědčení namnoze idealizované až k neskutečnosti. Ve druhé se autor odklání od experimentů, aby se, byť osobitě, přidal do hlavního proudu realistického společenského románu, v němž vkládá do jednotlivých

postav soudobé myšlení a zásady. Co ubírá postavám na patetičnosti, to jim vzápětí vrací na přirozenosti a věrohodnosti.

Podobný motiv milenecké dvojice má i další román *Útěk do Budína*, vydaný v následujícím roce. Postavy tohoto díla však nejsou již tak jednoznačně výjimečné a charakterní. Jejich chování je nejvíce určováno rozdílným národním původem českým a slovenským i příslušností k měšťanské společenské vrstvě. Láska v této době ztrácí svou moc proti vidině zisku, tzv. dobré pověsti a proměňuje se v pouhé „milování“.

Povídkový soubor z téhož roku *Luk královny Dorotky*, směřující k realismu, přinesl objektivní a nepatetické líčení konkrétních potíží nemajetných lidí za hospodářské krize, kteří se snaží se ctí a vitalitou protlouci nepřízní doby.

Panoptikum postav, charakterů a veselých příhod přináší *Konec starých časů* (1934), v němž se stávají autorovi terčem příslušníci buržoazie a jiní zbohatlíci. S humorem sobě vlastním, již však bez sympatií, ukazuje jejich život plný strojenosti, přetvářky a parazitování na jiných. V kontrastu s tím působí skutečná postava příživníka a podvodníka - knížete Megalrogova - takřka poctivě a opravdově. Tento příběh byl původně napsán jako jeden z filmových scénářů. Jeho realizace však díky kliše filmové produkce třicátých let vázla, a tak byl autorem přepracován a vydán v románové podobě.

Do současnosti se opět vrací románem *Tři řeky* (1936), popisujícím zranění selského synka, který projde studii, válkou, legionářským hnutím a vrací se domů s vytříbeným názorem na svět. V tomto románu autor proklamoval hned několik svých zásadních stanovisek: odpor proti válce a touhu po revoluční proměně světa. Dílo je charakteristické tzv. „rychlými střihy“, které do něj pronikly z práce filmové, jež se stala ve třicátých letech dalším okruhem autorova usilovného snažení.

Vančura jako vášnivý filmový divák nebyl pranic spokojen s lacinými náměty, které se v této době pro film převážně upravovaly, a tak sám vytvořil několik námětů konkurenčních. Nespokojil se však s tím, aby je zpracoval někdo jiný, a tak se postupně zapojil do jejich realizace. U filmu *Před maturitou* (1932) působil jako umělecký poradce, aby „nenápadně“ vedl režii dle svých představ. Film měl úspěch, a to přesvědčilo produkci svěřit Vančurovi další úkoly. Jeho samostatným dílem jako scénáristy i režiséra byl krátký snímek *Burza práce*. Následoval projekt *Na sluneční straně* (1933), jenž znamenal široké tvůrčí možnosti. Zápletka filmu byla milostná, nikoliv však sentimentální, ale dokonce malinko moralistická. To patrně přispělo k jeho neúspěchu, byť spolupráce s Vítězslavem Nezvalem a Miloslavem Dismanem přinesla dílo kvalitní. Po tomto neúspěchu se další nabídky nekonalý a ani námět *Konce starých*

časů nebyl schválen k realizaci. Poslední filmový pokus podnikl Vančura spolu s přáteli Karlem Novým a Ivanem Olbrachtem, když realizovali na Podkarpatské Rusi příběh *Marijka nevěrnice* (1934). Jelikož tento záměr také spolufinancovali a peněz se nedostávalo, museli udělat úpravy, které filmu víceméně uškodily. Jeho přijetí kritikou bylo spíše rozpačité a znamenalo konec Vančurovy aktivní účasti při vytváření filmů.

Vlastní neúspěchy ho mrzely, ale v teoretické rovině neumenšily jeho zájem o film. Výsledkem tohoto zájmu, prezentovaného s dalšími osobnostmi, bylo založení Československé filmové společnosti, jejímž se stal prvním předsedou. Zabývala se převážně otázkami odborné budoucnosti československého filmu a filmového školství a po čase se stala poradním orgánem pro filmovou produkci.

Do období první republiky je situován děj autobiografického románu *Rodina Horvatova* (1938), první z dílů zamýšlené trilogie *Koně a vůz*, v níž chtěl zmapovat vývoj společnosti od poloviny 19. století do přítomnosti. V příběhu ožívají autorovy vzpomínky na šťastné období dětství prožité v Davli i na jeho nejbližší. Jsou podány velmi realisticky a vzhledem k Vančurovu předchozímu stylu až nezvykle poklidně.

Další díly trilogie už dokončeny nebyly, neboť se autor dal do služeb projektu, který se měl stát zdrojem síly, národního cítění a sebevědomí za pomoci přiblížení dějin českého národa pod názvem *Obrazy z dějin národa českého*.

Původní záměr sedmidílného kolektivního díla, jehož lektorem se měl Vančura stát, našel realizaci jako dílo pouze Vančurovo. Dokončeny byly v letech 1939 a 1940 jen dva díly. Třetí díl, bohužel nedokončený, zabývající se Přemyslovci, byl vydán až roku 1948.

Posledním dokončeným dílem se stalo drama *Josefína*, premiérované až roku 1947. Je to jasný poukaz na nezanedbatelnou, nikoliv však stěžejní část Vančurovy tvorby, jíž bylo drama, kterému se s přestávkami věnoval od dvacátých let. Dramatické dílo je více než jeho tvorba prozaická charakteristické experimenty. Z významnějších lze jmenovat hry původní *Učitel a žák* (1927), *Nemocná dívka* (1928), *Alchymista* (1932), *Jezero Ukereve* (1936). Podle předloh jiných autorů zpracoval Stevensonův *Poklad na ostrově* (1935) a hru J. J. Kolára *Pražský žid* (1946).

Na sklonku třicátých let, kdy se přiostrčila politická situace a nebezpečí fašismu bylo stále zřetelnější, se Vančura vzdal funkcí ve veřejných organizacích, aby tak na ně přes svou osobu a nepokrytě prezentované levicové smýšlení nepoutal zbytečnou pozornost. Aktivní spoluúčasti se však nevzdal, naopak se zapojil do protifašistického odboje. To mělo za následek jeho zatčení gestapem 12. května 1942 a zanedlouho

1. června 1942 smrt zastřelením.

Ačkoliv byl během života považován svým okolím za nesmělého a plachého člověka, bral na sebe ve chvílích potřeby role řečníků, předsedů, veřejných činitelů, aby promlouval jasně a neohroženě o svých životních postojích a prezentoval svá přesvědčení. Naproti tomu ve svých dílech dalek moralizování s úsměvem i shovívavostí pozoroval a představoval poklesky a slabosti lidí stejně jako jejich touhy a přání po šťastném a naplněném životě.

Jeho uměleckou metodu nejvýstižněji charakterizoval František Halas: „*U Vančury se vše ježí životem, každá jeho věta životem čpí, krajina a vše ostatní není v jeho díle kulisou, stejně se vzpouzí a vniká do děje jako jeho lidé. Někdy se to podobá vulkanickému výbuchu a Vančura obřím gestem hází scénérii, až to úpí a skřípá.*“